

Intercultural Competences in Initial Teacher Education – Comparative Analysis

Vesnica Mlinarević and Ružica Tokić Zec
Faculty of Education, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek

Abstract

The future of an individual and society in the global world is reflected in the organization and quality of today's school, educational system and teacher education. Interculturalism is encouraged by education in school as a social community which accepts diversity as a value. The aim of intercultural education is the development of intercultural sensitivity and acquisition of knowledge, skills and abilities needed for functioning in a multicultural society. Inclusion of intercultural education in the school curriculum implies the responsibility of all, mostly teachers because they are directly involved in the educational process. The intercultural competence of teachers refers to the interaction encouraging mutual learning with culturally diverse pupils. The paper analyzes valid legal documents and university programs of Croatian teacher studies from the point of interculturalism. The aim of the research is to inspect the relevant legal framework and determine intercultural contents in the Croatian primary teacher education study programs. The comparative analysis of study programs for primary school teachers (in Osijek, Zagreb, Split, Rijeka and Pula) shows that intercultural content is present but differs in number and type. The premise of successful intercultural education is a quality initial teacher education.

Key words: *intercultural education; school culture; study programs; teacher.*

Introduction

In a multicultural society, intercultural education can solve problems of coexistence among different groups. Faculties that educate future teachers, the main drivers and mediators in the acquisition of intercultural content and values, certainly play a significant role. By promoting intercultural content in the courses of primary teacher study programs, future teachers become more sensitive about the importance of

personal empowerment of intercultural competences needed to create classroom and school culture in interaction with pupils. Acquired intercultural competences will be implemented by future teachers in their own implicit pedagogy and immediate educational work, in extracurricular activities, school ceremonies, school, national and international projects, competitions, international events and so on. Enriched with intercultural content during their study and non-formal education, teachers will be able to encourage students to promote and shape the attitude of openness to others, promote equality and mutual respect in the overall social community. The key role is attributed to school's educational practice, primarily in the development of tolerable relationships and the formation of a value system of civic communities. The school / classroom environment influences the formation of school culture more than legal acts and the national curriculum. Today, school is the place of "conveying" and familiarizing with the already known, but it should become a place of development, change, research, and common learning of all subjects, i.e. place of creation, exchange and new insights with respect to diversity.

In the direction of creating an intercultural curriculum, part of the change is certainly related to curriculum and textbooks. Efforts are being made to remove contents which justify social inequality, glorify the dominant culture, and diminish or suppress the contributions of minority cultures to the development of society as a whole, promote ethnocentrism, glorify wars and strengthen the thesis on the survival of the fittest (Spajić-Vrkaš et al., 2004).

Intercultural competence means "continuous development of understanding of the relationship between cultures, with the help of a study on the perceptions of the characteristic beliefs and behaviors of particular social groups within a society that emphasize their particularity in relation to dominant culture, ethnicity, race, religion, body and / or mental ability, gender orientation with the aim of constructive action and solving issues that arise among cultures within one society" (Hrvatić & Piršl, 2007, p. 402). The goals set in NOK (2010) are appropriate to life in the multicultural world, and they require the intercultural approach of each teacher because he/she "presumes the discovery of similarities and differences rather than just teaching about different cultures" (Hrvatić & Piršl, 2007, p. 406).

According to the European Parliament Recommendation, the description of the development of intercultural competence is found in the competence of cultural awareness and expression, as well as social and civic competence. The competence of cultural awareness and expression relates to awareness of the importance of creative expression of ideas, experiences and emotions through various media. It also includes knowledge and awareness of the local, national and European cultural heritage and their place in the world. It is crucial for pupils to understand the cultural and linguistic diversity of Europe and the world for their protection as well as to raise pupils' awareness of the importance of aesthetic factors in everyday life (MZOS, 2011). Social and civic competence includes personal, interpersonal and intercultural competences

and encompasses all forms of behavior that an individual has to overcome in order to effectively and constructively engage in civic life through the knowledge of social and political concepts and structures and the commitment to active and democratic participation in society. The socio-humanistic area deals with issues of education of pupils for competent intercultural activity and active citizenship in the society to which they belong and requires the intercultural knowledge, skills and convictions of each teacher. Pupils, within this area, deal with personal, social, economic, political, cultural, religious and ethical-moral issues of human life and society at different times and in different places (MZOS, 2011).

At the same time these goals are important for the education of future teachers and for study programs / courses that will promote the stated goals of the socio-humanistic educational area. In order to equalize the evaluation of the quality of the implementation of intercultural teaching, Recommendation CM / Rec (2010) suggests regular evaluation of the strategy and policy of creating education for democratic citizenship and human rights. According to it, all Member States should develop criteria for assessing the effectiveness of programs that should include the integration of cultural awareness, knowledge and skills to achieve co-operation. An important prerequisite for quality intercultural teaching is the teacher's cultural competency, and feedback from students should be an integral part of these evaluations.

By introducing the Bologna Process, curricula that train future teachers are organized as university scientific studies in all three cycles of higher education (undergraduate, graduate and doctoral). Progress has been made in the quality of teacher education and alignment with teacher education systems in European Union countries. "Changing the teacher education system is a fundamental prerequisite for successful transformation of the school system in accordance with the demands of modern society" (Vizek Vidović, 2005., p. 9). The results of the research by Pavin et al. (2005) show that teachers estimate that studying has enabled them to acquire knowledge and skills in the field of subject matter, applying teaching methods and skills, determining teaching goals and planning materials, but has not enabled them to acquire knowledge and skills in the field of applying modern technology in teaching, working with students with special needs, emotional disorders and behaviors, and knowledge of school legislation. By applying the Bologna Process in the system of teacher education, substantial qualitative and organizational changes have occurred, but some problems remain. Due to the lack of a national standard in the field of professional competency of teachers, the competency-based model of curriculum development is not systematically applied and reduces the coherence of initial teacher education.

Problems and challenges in today's initial teacher education in the Republic of Croatia are: national standards for key competences of teachers, strengthening the status of institutions for initial teacher education, modernization of teaching methods, practice in schools - training schools, vocational teacher education, the role of universities in introducing students to profession and quality assurance system in initial education

(Domović et al., 2013). Therefore, in today's European context, efforts are being made to train future teachers to promote ideas for mutual understanding and respect for different cultural communities which gives an intercultural characteristic to their education. In order to reconcile relationships with the environment and to accept diversity, we must know and be able to reconcile our relationship with the immediate environment. Therefore, an important task of the school is the development of self-esteem, the acceptance of ourselves and our differences, as well as the particularity of the context in which we live and work. It should be emphasized that education on cultural differences or cultural understanding affirms the right to differences, not discrimination because of them (Sekulić-Majurec, 1996).

A multicultural environment as is the Republic of Croatia cultivates diversity and respect for differences. The role of the school is to awaken differences and respect them, as well as to teach children tolerance and co-existence in a multicultural society and at the same time knowing their own origins, tradition and culture. Co-existence training in a multicultural environment should start as early as kindergarten at the onset of the socialization process. It should continue at school and at the tertiary level of education, but also throughout life. It is a prerequisite for all stakeholders, that is, all interested in the development of collaborative relationships: children, parents, kindergartens, schools, universities, political authorities at the lower and upper levels, various citizens' associations, as well as the entire educational system and all institutions of the society.

Universities are particularly attacked by the serious mismatch in knowledge transmitted through higher education and the knowledge required to live in the global world. In order for intercultural education to be implemented, it is necessary to train those who directly work in the education and training of young people, and these are teachers. A great responsibility for the success of training for intercultural relations and a successful life in a multicultural society lies on the educational system as a whole, especially universities, and within them, in particular, the faculties of education that educate future teachers (Peko et al., 2009).

This paper analyzes valid legal documents and integrated undergraduate and graduate five-year university study programs for primary teachers from the Faculties of Education and Teacher Education in Osijek, Zagreb, Rijeka, Zadar, Split and Pula.

Methods

The aim of the research was to gain insight into the relevant legal framework and to establish intercultural content in Croatian study programs for primary school teachers. The method of document analysis was used in the research. The first task was the analysis of legislation and the second task was the content analysis of courses of integrated undergraduate and graduate five-year university study programs for primary school teachers in the Republic of Croatia containing intercultural components. Integrated undergraduate and graduate five-year university study programs for primary school teachers at the faculties of Osijek, Zagreb, Rijeka, Zadar, Pula and Split have been

analyzed. The criteria for the choice of integrated undergraduate and graduate five-year university study programs for the primary school teacher were the words and phrases that point to any of the following intercultural competences (according to Hrvatić, 2009): verbal and nonverbal communicative competence, good knowledge of one's own and other cultures, the ability to respect, understand and accept students from other cultures, an interactive relationship with others, improving oneself, both individually and at the level of the associated group, the ability of increased openness and flexibility, understanding the consequences of discrimination of culturally different and the ability to develop non-ideological thinking and anti-discriminatory attitudes.

Results of legislation analysis

Education and life in multicultural society is regulated in the analyzed documents: *Europe 2020* (2010), *The Strategy of Science, Education and Technology* (2014), *Croatian Qualifications Framework Act* (2013), *The National Framework Curriculum for Preschool Education and General Compulsory and Secondary School Education* (2011), *Primary and Secondary School Education Act* (2017). The analyzed documents relate to fundamental documents such as the United Nations *Universal Declaration of Human Rights* (1948), the UNESCO's *Convention against Discrimination in Education* (1960), UNESCO's *Recommendation Concerning Education for International Understanding, Co-operation and Peace and Education Relating to Human Rights and Fundamental Freedoms* (1974), and the *International Covenant on Civil and Political Rights of the United Nations* (1976).

Europe 2020 is a strategic document of the European Union aimed at growth and employment. It's a ten-year plan that started in 2010. The five major goals have been set to be achieved by 2020 and these are improvements in the following areas: employment, research and development, climate change, education, social inclusion and poverty reduction. This strategy encourages smart growth. Smart growth includes: improving the efficiency of the European Union through education by encouraging citizens to learn and improve their skills, creating new products and services, and helping identify social challenges, using information and communication technologies in the digital society. The goals are connected: if there is a better educational system, then fewer students will drop out, the students will be able to find a job and this will reduce poverty rates. It also cites the need for greater mobility of higher education staff and students, thus strengthening intercultural competences and their implementation in higher education (European Commission, 2010).

The Strategy of Science, Education and Technology (2014) on the introductory pages states the right for all to access primary school education, especially those exposed to marginalization. The vision behind the Strategy is a democratic, tolerant and innovative society. One of the goals is to identify and encourage the development of the abilities and potentials of children, young people and adults from pre-school to higher education. The chapter *Early and pre-primary, primary and secondary education* states

“the promotion of equality, social cohesion and active citizenship, and the strengthening of creativity and innovation at all levels and in all types of education” (MZOS, 2014, p. 41). The educational system should develop communication skills in a multicultural and multilingual community in learners. One of the features of the educational system that is to be achieved are equal opportunities by which every child and young person in the system of education can achieve their full potential “in accordance with the Constitution and legislation, regardless of gender, race, national or social origin, sexual or religious orientation, academic abilities or other characteristics” (p. 43). Through education and training we express what kind of society and what kind of person we want, so it is important to recognize and co-ordinate common socio-cultural values and long-term educational goals that support and direct educational activities, states the Strategy of Science, Education and Technology of the Republic of Croatia. The Strategy, concerning early and pre-school education, primary and secondary education, elaborated Goal 4 - Raise the quality of work and social reputation of teachers, which defines measures for establishing and improving the system of lifelong development of teacher competences, Goal 5 – Improvement of the quality of management and educational institutions includes measures to define roles, the necessary competences, the basics for institutionalization of education, and the program and licensing process for teachers and principals. Apart from educational values (knowledge, responsibility, high quality of education and education for all, obligatory general education, horizontal and vertical mobility, scientific research, autonomy of the educational institution, pedagogical and school pluralism, European dimension of education) other values are also emphasized: solidarity, identity, equal opportunities for all, inclusion of all pupils in the educational system, respect for human rights and children’s rights, competency and professional ethics, democracy, interculturalism, which certainly emphasizes the importance and the need for social competency development (The Ministry of Science, Education and Sports (MSES), 2014).

The Croatian Qualifications Framework Act - CQF (Zakon o hrvatskom kvalifikacijskom okviru, 2013) is the instrument of qualification system in the Republic of Croatia. CQF ensures clarity, transparency and quality of qualifications, as well as linking the level of qualifications in the Republic of Croatia with those in other countries. Furthermore, CQF has a reform role in the education system and includes educational programs based on learning outcomes and labor market needs, transparent criteria for evaluating learning outcomes, criteria development and evaluation procedures and recognition of the outcomes of informal learning, empowerment and further development of lifelong learning and ensuring the quality of acquiring all qualifications. Some of the goals of the CQF are: conditions for quality education and learning in line with the needs of economic development, social inclusion and equal development, strengthening the competitive advantage of the Croatian economy based on human resources, ensuring conditions for equal access to education throughout life and ease of recognition of

foreign qualifications in the Republic of Croatia and Croatian qualifications abroad (Mlinarević & Zrilić, 2015).

National curricula focusing on student competences and achievements represent one of the major directions of curriculum policy in European and other countries. To successfully address the challenges of developing the knowledge society and the world market, the European Union has identified eight core competencies for lifelong learning. The educational policy of the Republic of Croatia has accepted the same core competencies (MSES, 2011), which are: 1 communication in the mother tongue; 2 communication in foreign languages; 3 mathematical competency and basic competencies in natural science and technology; 4 digital competency; 5 learn how to learn; 6 social and civic competency; 7 initiative and entrepreneurship; 8 cultural awareness and expression (Commission of the European Communities, 2005). Changes in European frameworks shape standards of education in the Republic of Croatia in accordance with the European and in 2010 the Republic of Croatia adopted the *National Curriculum Framework for Preschool Education and General Compulsory and Secondary School Education* (MSES, 2011). NCF gives a description of the goals and expected student achievements for individual educational areas (as opposed to the previous goals which were content based), as well as the descriptions and goals of the interdisciplinary themes that help schools to easily link teaching subjects, rationalize teaching and enrich it with elective subjects. The educational values, goals, competencies and principles set out in this document provide an understanding of the basic course of the development of the national curriculum and provide the basic guidelines for aligning the development plan and the organization of the work of the educational institutions. At the same time, it includes a broader responsibility for changes to all participants in the educational process (MSES, 2011). The core values of the national curriculum relate to the overall personal development of students, to the preservation and development of the national spiritual, material and natural heritage of the Republic of Croatia, to European coexistence and the creation of a knowledge society that will enable sustainable development (Mijatović, 2000). Therefore, among the fundamental values of the NCF, such as high quality education and obligatory general education, the inclusion of all pupils in the educational system and equality of educational opportunities for all, the importance of respecting human rights and children's rights, democracy and interculturalism is also important in order to reduce inequality and prejudice towards members of other cultures (MSES, 2011).

The National Framework Curriculum for Preschool Education and General Compulsory and Secondary Education (MSES, 2011) is a development document, and as such, it is a starting point for the elaboration of all other documents, evolving in terms of openness to change and ongoing innovation in accordance with changes and developmental directions in society and education. The development of a national curriculum focusing on student competences is one of the main directions of curricular policy in European and other countries. Through education we state what kind of society and what kind

of person we want. Chapter II, *Educational values and general educational goals*, sets common socio-cultural values and long-term educational goals that support and direct educational activities. The promotion of fundamental values through education is realized through values: human dignity, freedom, justice, patriotism, social equality, solidarity, dialogue and tolerance, work, honesty, peace, health, preservation of nature and the environment and other democratic values. Values on which the educational system in Croatia is based should be seen as new opportunities for the development of Croatian national, cultural and spiritual identity within complex globalization processes. The values that the *National Framework Curriculum* gives particular attention to are: knowledge, solidarity, identity and responsibility.

The *Primary and Secondary School Education Act* (2017) states, in the aims and principles of education, the development of awareness of national affiliation, preservation of cultural heritage and national identity (Article 4, paragraph 2), educating students in accordance with general cultural and civilization values and enabling them to live in a multicultural world, as well as respect for diversity and tolerance (Article 4, paragraph 3). Furthermore, the school can organize and run an international program in a foreign language. Additional courses can be organized for pupils who start or continue education in the Republic of Croatia for the sake of more efficient integration. In Article 65, paragraph 1, students with disabilities are also defined as disadvantaged students with educational, social, economic, cultural and linguistic factors. Therefore, they require special care. If there is a curriculum of language and culture for members of national minorities in a particular school, the pupil receives a specific evaluation. The *Act* emphasizes that the state budget provides funds to co-finance the education of pupils in the language and script of the national minority.

Results of the analysis of Croatian study programs for primary school teachers

Comparative analysis of Croatian study programs for primary school teachers in relation to the Intercultural contents

The specificities of the Slavonian region are visible in the courses of *Psychology of Children's Play* and *Local Idiom* (Osijek) dealing with intergenerational mediation of culture, play in different cultures and play like heritage in Slavonia, Slavonian dialect and local speech. In the study program in Zagreb there is a course *Dialectology of Croatian Language* dealing with issues of the kajkavian dialect. Another peculiarity of Zagreb's study program is the course *Basics of Romanian language for teachers and educators*, through which students learn about the linguistic diversity of the Roma national minority in the Republic of Croatia and master the bases of Romanian language (*Bajaški*-the language of the Roma national minority).

The study program in Split teaches children's rights, their protection against all forms of violence, international documents on child rights, and tolerance in society and education through the course *Child and Society. The introduction to civic education*

introduces students to civil society issues, political culture, active citizenship and design of contemporary curricula based on the principles of democracy, respect for human rights, freedom and active citizenship. The course *Ethics and Human Rights* in Zadar is similar to the course *Child and Society* and *Introduction to Civil Education* in Split as it discusses the same questions on human and children's rights and fundamental freedoms, human dignity, social justice, the notion of tolerance, knowledge of others, respect for diversity and democratic values. The course *Ethics of the Teacher's Profession* (Osijek, Pula) also deals with children's rights (non-discrimination and confidentiality), as well as respect for the family, representation of the profession and preservation of the reputation of the teaching profession. In Zagreb there are three courses (Education for Wellbeing, Education for Development, Education for Values) that also deal with ethical issues, volunteering, human values, human and child rights, and dominant values in education. Ethical issues in study program in Rijeka are seen in the course *Philosophy of Education*.

Split, Rijeka and Pula conduct the course *Sociology* or *Sociology of education* which explores culture and society (concept of culture, cultural diversity and ethnocentrism, socialization, social role, identity), the world in change (types of society, social change, modern world, globalization) interaction and everyday life (communication, social interaction rules, interaction in time and space).

The course *Family Education* in Zadar, which deals with the definition of parenting and the role of parents throughout history, motivation for parenting, types of family, divorce, family importance in meeting the child's primary emotional needs is in line with the course *Parenting* in Osijek which studies the value system of parents (attitudes and beliefs about the child, childhood, gender relations, parental roles, the value and efficiency of the educational process), methods for problem-solving and the language of acceptance.

Zagreb and Zadar offer courses dealing with: the importance of Croatian immigrant literature, the significance of European universities for the development of Croatian culture and literature, the influence of European literature on Croatian literature and Croats' contribution to European culture and literature through courses of *Croatian Literature Review* (Zagreb) and *Review of Writers and Works from Children's Literature, Croatian Literature in the European Context* and *Croatian Literature in Diaspora* (Zadar).

Pula and Osijek conduct the course *Practical Work in School* in which topics such as cultural and public activities, school management, work of professional and other school bodies and teachers' duties are discussed as well as getting acquainted with the laws and regulations concerning the activity of elementary school (*Law on Primary Education*, school calendar for the current school year, etc).

Pula cites courses dealing with the values of Croatian and world music (*Music Culture*), as well as music and dances of individual Croatian regions (*Croatian folk music*). The same content is provided in Rijeka, *Music Culture* and *Music Folklore* courses.

In the content analysis, the same titles of the courses were noted in the study programs, but the content of the intercultural themes was mentioned in one, but not

in other study programs. For example, *Didactics* is a compulsory course in all analyzed study programs, but only Rijeka, Pula and Osijek within the *Didactics* course mention intercultural contents such as teamwork, school culture and verbal and nonverbal educational communication.

The common feature of the analyzed Croatian study programs for primary school teachers are the contents related to Croatian history and culture, in which knowledge of national history, culture and customs is promoted in order to be able to respect and learn about other cultures. Learning about other cultures and their customs is reflected in courses on Anglo-Saxon culture and through learning foreign languages we adopt important cultural and civilization customs (Italian, German, Russian, French, and English).

Specific contents of each croatian study program that expresses intercultural elements

From each study program for primary school teachers at the six faculties in the Republic of Croatia, specific contents for each study program were set up, which make them special from an intercultural viewpoint.

Table 1

Obligatory and elective courses focused on intercultural content – Osijek

Faculty of Education Osijek	
Obligatory courses	Elective courses
1. Media Culture	1. Alternative Schools
2. Didactics	2. Contemporary Teaching Strategies
3. Pedagogy	3. Psychology of Childs' Play
4. – 7. Practical Work in School	4. Croatian National Heritage
8. Croatian History	5. Religions of the World
9. Theory of Curriculum	6. Parenting
10. Pedagogy of Children with Special Needs	7. Non-violent Communication
	8. Ethics and Teaching Profession
	9. Local Idiom
	10. Croatian Cultural History
	11. Interculturalism in Education
	12. Creativity in Teaching

The Faculty of Education in Osijek has 10 obligatory and 12 elective courses which focus on intercultural contents (Table 1). In the course *Media Culture*, students learn to differentiate their personal attitude from the facts through getting acquainted with the educational role of film, the history of film, and the educational potential of television. The course *Theory of Curriculum* deals with the continuous development of the curriculum as a response to new trends in the world of work and culture (comparative analysis on global and national levels). In the course *Alternative Schools*, students are getting familiar with the main elements of each alternative concept (founders and basic characteristics) and compare different education systems in the world. The course *Contemporary Teaching Strategies* teaches students how to critically reflect, shape

their own thoughts, and respect others without the necessity of agreeing. The course *Religions of the World* deals with issues of religion and dialogue. Through the course *Non-violent Communication* students adopt the skills of non-violent communication: active listening, open questions, receive and provide feedback, recognize social conflicts, ways of manifesting them, and ways of solving them. The focal contents in the course *Creativity in Teaching* are: the social aspect of creativity, the role of creativity in the development of society, the role of creativity in the emergence and disappearance of civilization, creativity and the future of society and creativity in art, science and technology. The analysis of the study program in Osijek shows the content that deals with interpersonal competence and communication skills.

Table 2

Obligatory and elective courses focused on intercultural content - Split

Department of Teacher Education Split	
Obligatory courses	Elective courses
1. Basics of Pedagogy	1. Child and Society
2. Sociology	2. Introduction to Civic Education
3. Education for Sustainable Development in Primary Education	3. Intercultural Music Education
4. Psychology of Motivation and Socialization in the Classroom	4. Microhistory and Cultural Heritage
5. Pedagogy of Children with Special Needs	5.-8. French Language, 1.-4.year
6. Aspects of Anglophone Culture	9.-12. German Language, 1.-4.y.
7. Children's Literature in English	13. Law in Everyday Life
	14.-17. Italian Language, 1.-4.y.

The Department of Teacher Education at the Faculty of Humanities and Social Sciences in Split has 7 obligatory and 17 elective courses which are focused on intercultural content (Table 2). The course *Education for Sustainable Development in Primary Education* promotes environmental education in Croatian primary schools and encourages the development of an environmentally conscious student. The *Psychology of Motivation and Socialization in the Classroom* considers the practical implications of psychological and motivational theories for working with students. Students adopt the skills of effective communication: active listening, expressing messages, and providing feedback. *Law in Everyday Life* is concerned with international and national regulations on the protection of children, the most common forms of child rights' violations, teachers' competencies in recognizing injuries, protecting and promoting children's rights. In the study program in Split, the contents related to the development of pedagogical and communication skills are noticed.

The Department of Teacher and Preschool Teacher Education in Zadar has 9 obligatory and 7 elective courses with intercultural content (Table 3). The *Philosophy of Education* deals with the issue of moral development and moral consciousness, freedom and authority in upbringing, the problems of the contemporary world and the relationship of education to issues such as violence, human rights, respect for life, discrimination, solidarity, tolerance and sexuality. *Educational Psychology* gives special

attention to classroom management and the establishment of discipline and co-operation with parents. Working with gifted children and children with special needs and adapting programs are also the topics of this course. The course *Culture of Spirit* defines the relationship between religion and culture (cult and culture) and answers to contemporary ethical and social issues. The study program in Zadar emphasizes the development of social competences.

Table 3
Obligatory and elective courses focused on intercultural content - Zadar

Department of Teacher and Preschool Teacher Education Zadar	
Obligatory courses	Elective courses
1. Philosophy of Education	1. Anglo-Saxon World
2. Overview of Croatian History	2. Overview of the History of Croatian Culture
3. Russian Language	3. Ethics and Human Rights
4. Educational Psychology	4. Children with Specific Learning Difficulties
5. Overview of Writers and Works from Children's Literature	5. Croatian Literature in European Context
6. Children with Developmental Difficulties	6. Family Education
7. Culture of Spirit	7. Integrative Pedagogy
8. Croatian Literature in Diaspora	
9. General Pedagogy	

Table 4
Obligatory and elective courses focused on intercultural content - Rijeka

Faculty of Teacher Education Rijeka	
Obligatory courses	Elective courses
1. Philosophy of Education	1. Anglo-Saxon World
2. Psychology of Education	2. Drama and Scene Creativity
3. Sociology	3. Music Folklore
4. Didactics	4. Local Heritage
5. History	
6. Inclusive Education	
7. Music	
8. Didactic Docimology	
9. General Pedagogy	

The Faculty of Teacher Education in Rijeka has a total of 13 courses, 9 obligatory and 4 elective courses dealing with intercultural content (Table 4). *Didactic Docimology* applies social skills to establish positive interaction with students in the assessment process. *Drama and Scene Creativity* meets students with representative performances of domestic and foreign dramatic / theatrical art. The study program in Rijeka recognizes the development of social competencies.

The Faculty of Teacher Education in Zagreb has the largest number of courses (31) focusing on intercultural content. Among these, 9 are obligatory, and 22 are elective courses (Table 5). *Psychology of Learning and Teaching* studies gender differences important for school success and adaptation in school, reducing sex discrimination in the classroom and stress management. *School Pedagogy* deals with issues such as:

Table 5

Obligatory and elective courses focused on intercultural content - Zagreb

Faculty of Teacher Education Zagreb	
Obligatory courses	Elective courses
1.-2. Psychology of Learning and Teaching 1 and 2	1. Children's Folk Dances and Singing Games
3. School Pedagogy	2. European Multilingual Concepts in Education
4. Croatian Language Dialect-Kajkavian Dialect	3. Selected Areas of USA Culture
5. Review of Croatian Literature	4. Selected Areas of UK Culture
6. Inclusive pedagogy	5. Education for Wellbeing
7. Early Socio-pedagogical Interventions	6. Education for Development
8. School Systems	7. Education for Values
9. General Pedagogy	8. Basics of Romanian Language for Teachers and Educators
	9. Psychology of Volunteering
	10. Developmental Psychology
	11. and 12. Creative English Language Teaching Activities
	13. Anglo-Saxon Culture
	14. World Children's Literature
	15. Children's Literature in English Language
	16. Basics of Intercultural Communication
	17. Intercultural Learning in German Language Teaching
	18. Multiculturalism and European Identities
	19. English Teaching Methodology-Culture in Early Learning
	20. i 21. Intercultural Learning and Literature of German Speaking Area, 1. i 2.y.
	22. Multilingualism and Language Policy in Europe

school as a social system, organizational structure of the school, roles and functions of the classmates, school and parent co-operation, parental meetings organization. The course *School Systems* studies the educational systems in the EU countries and compares the educational system of the Republic of Croatia with the educational systems of other European countries. It also deals with the teacher education system: initial education, introduction to the profession, continuous professional development. *Children's Folk Dances and Singing Games* serves to get acquainted with the richness of the Croatian tradition in children's folklore creations. *European Multilingual Concepts in Education* study multilingualism in Council of Europe educational documents - multilingualism in domestic educational institutions, the link between multilingual and intercultural competency. *Psychology of Volunteering* distinguishes extrinsic and intrinsic motives for volunteer engagement. *Developmental Psychology* studies the environmental impacts of early childhood (family, parenting), emotional and social development in childhood, cognitive development and child rights. *Creative English Language Teaching Activities* develops positive attitudes towards other languages; awareness of the inseparability of language and related culture; the ability to transmit to children readiness for diversity and intercultural communication. *World Children's Literature* introduces students to important world representatives of the modern novel.

Children's Literature in English Language gives a comparison of the main features of Croatian and English children's literature. *English Teaching Methodology-Culture in Early Learning* deals with culture in early learning, stereotypes, cultural similarities and differences. The course *Multilingualism and Language Policy in Europe* studies linguistic and cultural diversity in the European Union and the concept of "lingua franca" versus the concept of multilingualism. Organizational, social and pedagogical competency is being developed in the study program of the Faculty of Teacher Education in Zagreb.

Table 6

Obligatory and elective courses focused on intercultural content - Pula

Faculty of Educational Sciences Pula	
Obligatory courses	Elective courses
1. Pedagogy	1. Croatian Folk Music
2. Sociology of Education	2. Education for Democratic Citizenship
3.-7. Practical Work in School	
8. Music Education	
9. Didactics	
10. Upbringing of Children with Special Needs	
11. History	
12. Learners with a Behavioural Disorder	
13. Ethics of the Teacher's Profession	
14. Gifted Learners	
15. Intercultural Pedagogy	
16. Bilingualism and Multilingualism	
17. and 18. Anglo-Saxon World 1 & 2	
19. Anglicisms	
20. Cultural Anthropology	

The Faculty of Educational Science in Pula has 22 courses, 20 obligatory and 2 elective courses focused on intercultural content (table 6). In the study program in Pula, the course entitled *Cultural Anthropology* deals with the concept of culture in anthropology, i.e. the exploration of cultural and social similarities and differences in time and space. *Education for Democratic Citizenship* introduces students to human rights issues, developing international guidelines and programs in human rights education and seeking solutions. This study program emphasizes democratic education and European values.

Discussion

The process of globalization and the development of a knowledge-based society creates new needs for the overall social life, as well as in the field of education. Education is important because it has the task of preparing an individual to live and work in new conditions, for which new competencies are needed (innovation, creativity, digital competency, teamwork, problem solving, entrepreneurship, constant acquisition of new knowledge, adaptation to change, etc). These competencies can hardly be achieved through a traditional educational system based on the traditional curriculum.

The dominant trend in education in Europe is a curriculum approach based on the development of competences defined in the European Competence Framework.

The analysis of legal documents (*Europe 2020* (2010), *The Strategy of Science, Education and Technology* (2014), *Croatian Qualifications Framework Act* (2013), *The National Framework Curriculum for Preschool Education and General Compulsory and Secondary School Education* (2011), *Primary and Secondary School Education Act* (2017)) indicates that European values are transferred to the documents of the Republic of Croatia. The *Primary and Secondary School Education Act* (2017) clearly states that it rests on intercultural values and that there is a place in the Croatian system of education for others, especially national minorities, for which education is provided in their own language and script. These documents take into account intercultural content in education and training, ensuring conditions for equal access to education throughout life but at a declarative level. Therefore, the second task is being put forward, and that is the content analysis of the study programs.

The analysis of the content of integrated undergraduate and graduate studies for primary school teachers in Osijek, Zagreb, Split, Rijeka, Zadar and Pula shows that all analyzed study programs have courses that express intercultural elements and enable students, future teachers, to acquire intercultural competences needed to work in elementary schools. However, the number of courses and the type of content vary from faculty to faculty. In compulsory courses promoting the intercultural content, Pula (20 courses) and Osijek (10) stand out. The largest number of elective courses is in Zagreb (22), followed by Split (17). If we look at the total number of courses, Zagreb is ranked first with 31 courses, then Split with 24, with Osijek and Pula having the same number of courses (22). The smallest number of courses with intercultural content is seen in Zadar (16) and Rijeka (13). All six faculties have a Pedagogy (General Pedagogy) course which deals with socialization, acculturation, upbringing, teacher traits and educational communication. All these faculties have courses that deal with educational work with children or pupils with special educational needs. This is evident in compulsory courses Pedagogy of Children with Special Needs (Osijek, Split), Children with Developmental Disabilities (Zadar), Inclusive Education (Rijeka), Inclusive Pedagogy (Zagreb), Education of Children with Special Needs, Pupils with Behaviour Disorder and Work with Gifted Students (Pula). It can be seen that Pula has the most compulsory courses that deal with non-stereotypical thinking, accepting others, and integrating and involving children with special needs. Among the elective courses only two are mentioned, Children with Specific Learning Disabilities and Integrative Pedagogy at the Department of Teacher and Preschool Teacher Education in Zadar.

The course that directly develops intercultural competences among students is Intercultural Pedagogy. The content analysis established that the Faculty in Osijek has a course Interculturalism in Education, Split Intercultural Music Education, Zagreb Basics of Intercultural Communication, Intercultural Learning in German Language Teaching, Multiculturalism and European Identity, Intercultural Learning and the

Literature of the German Language. All of these are part of elective courses. Zadar and Rijeka do not mention such a course in the study program, while Pula is the only Faculty where Intercultural Education is a compulsory course. The previously analyzed legal documents point to the importance of developing intercultural competences of teachers, but the study programs do not support that. It does not diminish the importance of intercultural content by placing them in elective courses, but the question is whether these elective courses are being taught.

Conclusion

School as a social community recognizes diversity as a value and interculturalism is encouraged by education. The crucial role is the one of teachers in creating a positive school culture through direct work with students in the classroom.

Croatian faculties that educate future teachers promote intercultural content in the courses of their study programs and stimulate the sensitivity and empowerment of the intercultural competences of their students - future teachers, necessary for creating a classroom and school culture in interaction with students, parents and the whole community. In the analyzed legal documents, the requirements and methods of intercultural education in the stimulating culture of the institution are declaratively revealed and the results of the study programs analysis show a different degree of intercultural content. The *Primary and Secondary School Education Act* and the *National Framework Curriculum* emphasize the importance of intercultural competences, democracy, ensuring conditions and inclusion of all children in the school system as well as enabling minority education. European values are transmitted to the legal documents of the Republic of Croatia and interculturalism in education is respected.

The analysis of the integrated undergraduate and graduate five-year university study programs for the primary school teachers in Osijek, Split, Zadar, Rijeka, Zagreb and Pula shows that all study programs have courses that promote intercultural content but are differently represented and are more related to theoretical knowledge acquisition. On the other hand, the development of skills and attitudes for cultural sensitivity in educational work in the school / classroom culture is evident. Each study program is original because it is aligned with the specificities of each part of the country, focused on diversity and can be an incentive for enrichment of similar content in other curriculum programs for teachers in the Republic of Croatia. This originality is most evident in the study program at the Faculty of Teacher Education in Zagreb that promotes education for empathy and value. Intercultural competences highlighted in all analyzed study programs are verbal and non-verbal communication competence, good knowledge of one's own and other cultures (from history, through literature to music culture), interaction with others (especially children with special needs), continuous work on oneself (through lifelong learning), tolerance and non-stereotypical opinion according to the criteria set by Hrvatić (2009).

The results of the document analysis refer to contents that are written and available in the analyzed study programs for primary school teachers at Croatian faculties. The

practical application of these contents in teaching is original and special because each professor is autonomous and creative in his course and can, more or less, include intercultural content in their own teaching independently of the content written in the study program. The analyzed study programs are in line with the demands of 21st century change, globalization flows, and standardization of education, scientific achievements and the curricular reform. In order to improve the quality of current study programs for future teachers, this document analysis serves as an encouragement for new research of course objectives, examination of attitudes of students - future teachers, in-service teachers and comparison with practices of neighboring countries and the world.

References

- Commission of the European Communities (2005). *Recommendation of the European Parliament and of the Council on Key Competences for Lifelong Learning*. [http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/com/com_com\(2005\)0548_/com_com\(2005\)0548_en.pdf](http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/com/com_com(2005)0548_/com_com(2005)0548_en.pdf)
- Domović, V., Gehrman, S., Helmchen, J., Krüger-Petratz, M., Petravić, A. (2013). *Europsko obrazovanje učitelja i nastavnika-na putu prema novom obrazovnom cilju*. Školska knjiga.
- Europska komisija (2010). *Europa 2020. Europska strategija za pametan, održiv i uključiv rast*. <https://mzo.hr/sites/default/files/migrated/europa-2020.pdf>
- Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti Osijek, studijski program. <http://wt.foozos.hr/studijski-programi>
- Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti Pula, studijski program <http://arhiva.www.unipu.hr/uploads/media/Microsoft Word INTEGRIRANI SVEUCILINI UCITELJSKI STUDIJ - s izmjenama i dopunama 02.pdf>
- Hrvatić, N. (2009). Interkulturalno obrazovanje: Novi razvoji. In A. Peko & V. Mlinarević (Ed.), *Izazovi obrazovanja u multikulturalnim sredinama* (pp. 99-130). Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku, Učiteljski fakultet u Osijeku, Nansen dijalog centar Osijek, Gradska tiskara Osijek.
- Hrvatić, N., & Piršl, E. (2007). *Interkulturalne kompetencije učitelja*. In N. Babić (Ed.), *Kompetencije i kompetentnost učitelja* (pp. 221-228). Učiteljski fakultet u Osijeku and Kherston State Zniversity, Ukraine.
- Mijatović, A. (2000). *Leksikon temeljnih pedagoških pojmova*. Edip.
- Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta (2014). *Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije*. http://www.azoo.hr/images/AZOO/Cjelovit_sadržaj_Strategije_obrazovanja_znanosti_i_tehnologije.pdf
- Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta (2011). *Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje*. http://mzos.hr/datoteke/Nacionalni_okvirni_kurikulum.pdf
- Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta (2017). *Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi*. <https://www.zakon.hr/z/317/Zakon-o-odgoju-i-obrazovanju-u-osnovnoj-i-srednjoj-%C5%A1koli>

Mlinarević, V., & Zrilić, S. (2015). Strateški, kurikularni i zakonski dokumenti kao temelj razvoja socijalnih kompetencija u hrvatskoj školi. *Školski vjesnik: časopis za pedagoški teoriju i praksu*, 64 (2), 283-308.

Odjel za izobrazbu učitelja i odgojitelja Zadar, studijski program. <http://www.unizd.hr/ucitelji-odgojitelji/studijski-programi-za-ucitelje-i-odgojitelje>

Pavin, T., Rijavec, M., & Miljević-Ridički, R. (2005). Percepcija kvalitete obrazovanja učitelja i nastavnika i nekih aspekata učiteljske i nastavničke profesije iz perspektive osnovnoškolskih učitelja i nastavnika. In V. Vizek Vidović (Ed.), *Cjeloživotno obrazovanje učitelja i nastavnika: višestruke perspektive* (pp. 95-124). IDIZ.

Peko, A., Mlinarević, & V., Gajger, V. (2009). Učinkovitost vođenja u osnovnim školama. *Odgovorne znanosti*, 11 (2), 67-84.

Sekulić-Majurec, A. (1996). Interkulturalizam u obrazovanju: osnova multikulturalnog društva. *Obnovljeni život: časopis za religioznu kulturu*, 51 (6), 677-687.

Spajić-Vrkaš, V., Stričević, I., Maleš, D., & Matijević, M. (2004). *Poučavati prava i slobode: Priručnik za učitelje osnovne škole s vježbama za razrednu nastavu*. Istraživačko-obrazovni Centar za ljudska prava i demokratsko građanstvo Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Učiteljski fakultet Rijeka, studijski program. http://www.ufri.uniri.hr/files/studiji/STUDIJSKI_PROGRAM_US_proieni_tekst_s_odlukama.pdf

Učiteljski fakultet Zagreb, studijski program. https://www.ufzg.hr/?page_id=794&lang=hr

Učiteljski studij Filozofskog fakulteta u Splitu, studijski program. https://www.ffst.unist.hr/download/repository/Elaborat_UCITELJI_izmjene_20_do_40_%25_novo_web.pdf

Vizek Vidović, V. (2005). Obrazovanje učitelja i nastavnika u Europi iz perspektive cjeloživotnog učenja. In V. Vizek Vidović (Ed.), *Cjeloživotno obrazovanje učitelja i nastavnika: višestruke perspektive* (15-66). IDIZ.

Zakon o hrvatskom kvalifikacijskom okviru (2013) <https://www.zakon.hr/z/566/Zakon-o-Hrvatskom-kvalifikacijskom-okviru>

Vesnica Mlinarević

Josip Juraj Strossmayer University of Osijek
Faculty of Education
Ulica Cara Hadrijana 10, 31000 Osijek, Croatia
vmlinarevic@foozos.hr

Ružica Tokić Zec

Josip Juraj Strossmayer University of Osijek
Faculty of Education
Ulica Cara Hadrijana 10, 31000 Osijek, Croatia
rtokic@foozos.hr

Interkulturalne kompetencije u inicijalnom obrazovanju učitelja – komparativna analiza

---

Sažetak

Budućnost pojedinca i društva u globalnom svijetu ogleda se u ustroju i kvaliteti današnje škole, sustavu odgoja i obrazovanja te izobrazbe učitelja. Interkulturalizam se potiče odgojem i obrazovanjem u školi kao socijalnoj zajednici koja prihvaća različitost kao vrijednost. Cilj interkulturalnoga obrazovanja je razvoj interkulturalne osjetljivosti te stjecanje znanja, vještina i sposobnosti potrebnih za djelovanje u multikulturalnom društvu. Uključivanje interkulturalnoga obrazovanja u školski kurikulum implicira odgovornost svih, najviše učitelja jer neposredno sudjeluju u odgojno-obrazovnom procesu. Interkulturalna kompetencija učitelja odnosi se na ostvarivanje interakcija koje potiču uzajamno učenje s kulturalno drukčijim učenicima. U radu se analiziraju pojedine važeći dokumenti zakonske legislative i sveučilišni programi hrvatskih učiteljskih studija s motrišta interkulturalizma. Cilj istraživanja je uvid u relevantni zakonski okvir i utvrđivanje interkulturalnih sadržaja u hrvatskim studijskim programima za školskoga učitelja. Komparativnom analizom studijskih programa za školskoga učitelja (u Osijeku, Zagrebu, Splitu, Rijeci, Zadru i Puli) evidentno je da interkulturalnih sadržaja ima, no oni se razlikuju po broju i vrsti. Pretpostavka uspješnoga interkulturalnog odgoja i obrazovanja jest kvalitetno inicijalno obrazovanje učitelja.

Ključne riječi: *interkulturalno obrazovanje; kultura škole; studijski programi; učitelj.*

Uvod

U multikulturalnom društvu, interkulturalni odgoj i obrazovanje može riješiti probleme suživota među različitim skupinama. Fakulteti koji obrazuju buduće učitelje - glavne pokretače i medijatore u stjecanju interkulturalnih sadržaja i vrednota svakako imaju značajnu ulogu. Promicanjem interkulturalnih sadržaja u kolegijima učiteljskih studijskih programa budući učitelji uče i postaju osjetljiviji o važnosti osobnoga osnaživanja interkulturalnih kompetencija koje su neophodne za kreiranje razredne i školske kulture u interakciji s učenicima. Stečene interkulturalne kompetencije budući učitelji implementirat će u svoju implicitnu pedagogiju i neposredan odgojno-obrazovni rad, u nastavu, izvannastavne aktivnosti, školske svečanosti, školske, nacionalne i međunarodne

projekte, natjecanja, međunarodne manifestacije i dr. Obogaćeni interkulturalnim sadržajima tijekom studija i neformalnoga obrazovanja učitelji će moći poticati učenike na promoviranje i oblikovanje stava otvorenosti prema drugima, promicati jednakost i međusobno uvažavanje u cjelokupnoj društvenoj zajednici. Ključno mjesto i ulogu zauzima školska odgojno-obrazovna praksa, prvenstveno u izgrađivanju snošljivih odnosa i u formiranju sustava vrijednosti civilnih građanskih zajednica. Školsko/razredno ozračje znatno više utječe na oblikovanje kulture škole nego zakonski akti i nacionalni kurikulum. Škola je mjesto „prenošenja“ i upoznavanja s već poznatim, trebala prerasti u mjesto razvijanja, mijenjanja, istraživanja i zajedničkoga učenja svih subjekata, tj. mjesto stvaranja, razmjene i novih uvida uz poštivanje različitosti.

U smjeru stvaranja interkulturalnoga kurikula dio se promjena svakako odnosi na revizije nastavnih programa i udžbenika. Nastoje se ukloniti sadržaji kojima se opravdava društvena nejednakost, veliča dominantna kultura, a umanjuju ili prešućuju doprinosi manjinskih kultura razvoju društva kao cjeline, potiče etnocentrizam i šovinizam, pretjerano veličaju ratovi i osnažuje teza o pravu jačega (Spajić-Vrkaš, Stričević, Maleš, I Matijević, 2004).

Interkulturalna kompetencija znači „stalno razvijanje razumijevanja odnosa između kultura, u čemu nam može pomoći i proučavanje shvaćanja karakterističnih vjerovanja i ponašanja pojedinih društvenih skupina unutar pluralnog društva koje se ističe svojom posebnošću u odnosu na dominantnu kulturu, etničnost, rasu, religiju, tjelesni i/ili mentalnu sposobnost, spolnu i/ili rodnu orijentaciju s ciljem konstruktivnog djelovanja i rješavanja pitanja koja se javljaju među kulturama unutar jednog društva“ (Hrvatić i Piršl, 2007, str. 402). Postavljeni ciljevi u NOK-u (2010) primjereni su životu u multikulturalnom svijetu te oni zahtijevaju interkulturalni pristup svakog učitelja jer on sam „pretpostavlja otkrivanje sličnosti i razlika – odnos, a ne samo poučavanje o različitim kulturama“ (Hrvatić i Piršl, 2007, str. 406).

Prema Preporuci Europskoga parlamenta opis razvoja interkulturalne kompetencije pronalazimo u kompetenciji kulturne svijesti i izražavanja te društvenoj i građanskoj kompetenciji. Kompetencija kulturne svijesti i izražavanja odnosi se na svijest o važnosti stvaralačkoga izražavanja, ideja, iskustava i emocija različitim medijima. Također, ona uključuje poznavanje i svijest o lokalnoj, nacionalnoj i europskoj kulturnoj baštini i njihovu mjestu u svijetu. Pritom je od ključne važnosti osposobljavanje učenika za razumijevanje kulturne i jezične raznolikosti Europe i svijeta te za njihovu zaštitu kao i razvijanje svijesti učenika o važnosti estetskih čimbenika u svakodnevnom životu (MZOS, 2011). Društvene i građanske kompetencije uključuju osobne, međuljudske i interkulturalne kompetencije i obuhvaćaju sve oblike ponašanja koje pojedinac treba svladati kako bi na učinkovit i konstruktivan način sudjelovao u građanskom životu zahvaljujući poznavanju društvenih i političkih pojmova i struktura te opredjeljenju za aktivno i demokratsko sudjelovanje u društvu. Društveno-humanističko područje u cijelosti bavi se pitanjima odgoja i obrazovanja učenika za kompetentno interkulturalno djelovanje i aktivno građanstvo u društvu kojem pripada te zahtijeva interkulturalna

znanja, sposobnosti i uvjerenja svakog učitelja. Učenici se unutar ovoga područja bave osobnim, društvenim, gospodarskim, političkim, kulturnim, religijskim i etičko-moralnim pitanjima čovjekova života i društva u različitim vremenima i na različitim prostorima (MZOS, 2011).

Istovremeno ovi ciljevi su važni za obrazovanje budućih učitelja, za studijske programe/kolegije koji će promicati navedene ciljeve društveno-humanističkoga odgojno-obrazovnog područja. Kako bi se ujednačilo vrednovanje kvalitete provođenja interkulturalnoga poučavanja, preporuka CM/Rec (2010) sugerira redovito vrednovanje strategije i politiku kreiranja obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava. Prema njoj sve države članice trebaju razviti kriterije za procjenu učinkovitosti programa koji trebaju obuhvatiti integraciju kulturne svijesti, znanja i vještina za ostvarenje suradnje. Važna pretpostavka kvalitetnoga interkulturalnog poučavanja predstavlja kulturna kompetencija učitelja, a povratne informacije učenika trebaju biti sastavni dio tih evaluacija.

Uvođenjem bolonjskoga procesa studijski kurikuli koji obrazuju buduće učitelje organizirani su kao sveučilišni znanstveni studiji u sva tri ciklusa visokoga obrazovanja (preddiplomskom i diplomskom te doktorskom). Postignut je napredak u kvaliteti obrazovanja učitelja i usklađivanje sa sustavima obrazovanja učitelja u zemljama Europske unije. „Promjena sustava obrazovanja učitelja temeljna je pretpostavka uspješne transformacije školskog sustava u skladu sa zahtjevima suvremenog društva“ (Vizek Vidović, 2005., str. 9). Rezultati istraživanja (Pavin, Rijavec, Miljević-Ričički, 2005) pokazuju kako učitelji procjenjuju da im je studij najviše omogućio stjecanje znanja i vještina iz područja nastavnoga gradiva (predmeta), primjene nastavnih metoda i vještina, određivanje nastavnih ciljeva i planiranje gradiva, a nije im dostatno omogućio stjecanje znanja i vještina iz područja primjene suvremenih tehnologija u nastavi, rad s učenicima s posebnim potrebama, s emocionalnim smetnjama i poremećajima u ponašanju te poznavanje školskoga zakonodavstva. Primjenom bolonjskog procesa u sustavu obrazovanja učitelja došlo je do bitnih kvalitativnih i organizacijskih promjena, ali i dalje ostaju neki neriješeni problemi. Zbog nedefiniranoga nacionalnog standarda u području profesionalnih kompetencija nastavnika, model izrade kurikula koji se temelji na kompetencijama nije sustavno primijenjen i smanjuje koherentnost početnoga obrazovanja učitelja.

Problemi/izazovi u današnjem inicijalnom obrazovanju učitelja/nastavnika u Republici Hrvatskoj su: nacionalni standardi za ključne kompetencije nastavnika, jačanje statusa ustanova za početno obrazovanje nastavnika, modernizacija metoda poučavanja, praksa u školama – škole vježbaonice, obrazovanje strukovnih nastavnika, uloga sveučilišta u uvođenju u profesiju i sustav osiguranja kvalitete u inicijalnom obrazovanju (Domović, Gehrman, Helmchen, Krüger-Petratz, Petravić, 2013). Stoga se danas u europskome kontekstu sve više nastoji buduće učitelje osposobljavati za promicanje ideja o međusobnom razumijevanju i uvažavanju različitih kulturnih zajednica, što njihovom obrazovanju daje interkulturalno obilježje. Da bi se mogli

uskладiti odnosi s okolinom i prihvatiti različitosti, moramo znati i moći uskladiti odnose sa sobom i svojom neposrednom okolinom. Stoga se i kao iznimna zadaća škole pretpostavlja razvoj samopoštovanja, prihvaćanje prvo sebe i svojih posebnosti kao i posebnosti konteksta u kojem živimo i djelujemo. Valja naglasiti da odgoj i obrazovanje o kulturnim razlikama ili kulturnom razumijevanju afirmira pravo na razlike, ne diskriminaciju zbog njih (Sekulić-Majurec, 1996).

U multikulturalnoj se sredini, kakva je desetljećima Republika Hrvatska, njegovala različitost i uvažavanje drugačijega. Uloga škole jest osvijestiti razlike i uvažavati ih te učiti djecu toleranciji i životu u multikulturalnom društvu, istodobno poznavajući svoje podrijetlo, tradiciju i kulturu. S osposobljavanjem za suživot u multikulturalnom okruženju valja započeti već u dječjem vrtiću kada kod djece počinje proces socijalizacije, zatim u školi i na fakultetu te nastaviti tijekom cjeloživotnoga obrazovanja. Ono je pretpostavka svih čimbenika, odnosno svih zainteresiranih u izgrađivanju suradničkih odnosa: djece, roditelja, dječjeg vrtića, škola, sveučilišta, političkih vlasti na nižim i višim razinama, različitih udruga građana, jednom riječju cjelokupnoga odgojno-obrazovnog sustava i svih institucija društva u cjelini.

Sveučilišta osobito napadaju zbog ozbiljna raskoraka između znanja što se prenose u visokom školstvu i znanja potrebna za život u globalnom svijetu. Da bi se, dakle, interkulturalno obrazovanje provodilo, potrebno je za takav rad osposobiti one koji izravno rade u odgoju i obrazovanju mladih, posebice učitelje. Veliku odgovornost za uspješnost osposobljavanja za humane interkulturalne odnose i uspješan život u multikulturalnom društvu ima sustav obrazovanja u cjelini, posebice sveučilišta, a unutar njih osobito učiteljski fakulteti koji obrazuju buduće odgojitelje i učitelje (Peko, Mlinarević, Gajger, 2009).

U radu su analizirani važeći zakonski dokumenti i integrirani preddiplomski i diplomski petogodišnji sveučilišni studijski programi za školskoga učitelja s Fakulteta za odgojne i obrazovne znanosti i Učiteljskih fakulteta u Osijeku, Zagrebu, Rijeci, Zadru, Splitu i Puli.

Metode

Cilj istraživanja bio je dobiti uvid u relevantni zakonski okvir i utvrđivanje interkulturalnih sadržaja u hrvatskim studijskim programima za školskoga učitelja. U radu je korištena metoda rada na dokumentaciji. Prvi zadatak bio je analiza zakonske legislative, a drugi sadržajna analiza studijskih kolegija integriranih preddiplomskih i diplomskih petogodišnjih sveučilišnih studijskih programa za školskoga učitelja u Republici Hrvatskoj koji sadrže interkulturalne sastavnice. Analizirani su integrirani preddiplomski i diplomski petogodišnji sveučilišni studijski programi na učiteljskom studiju na fakultetima u Osijeku, Zagrebu, Rijeci, Zadru, Puli i Splitu. Kriterij izbora integriranih preddiplomskih i diplomskih petogodišnjih sveučilišnih studijskih programa za školskoga učitelja bile su riječi i sintagme koje upućuju na bilo koju od sljedećih interkulturalnih kompetencija, a nalaze se u kolegiju (prema Hrvatić,

2009): verbalna i neverbalna komunikacijska kompetencija, dobro poznavanje svoje i drugih kultura, sposobnost poštivanja, razumijevanja i prihvaćanja učenika koji pripadaju drugim kulturama, interaktivni odnos s drugačijim od sebe, kontinuirano nadograđivanje saznanja o sebi kako na individualnoj tako i na razini pripadajuće skupine, sposobnost povećane otvorenosti, fleksibilnosti i kritičnosti, shvaćanje posljedica diskriminacije kulturno drugačijih te sposobnost razvoja nestereotipnoga mišljenja i antipredrasudnih stavova.

Rezultati analize zakonske legislative

Odgaj i obrazovanje za život u multikulturalnom društvu regulira se u analiziranim dokumentima: *Europa 2020* (2010), *Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije* (2014), *Zakon o hrvatskom kvalifikacijskom okviru* (2013), *Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje* (2011), *Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi* (2017). Navedeni analizirani dokumenti naslanjaju se na temeljne dokumente poput *Opće deklaracije o ljudskim pravima Ujedinjenih naroda* (1948), UNESCO-ve *Konvencije o diskriminaciji u odgoju i obrazovanju* (1960), UNESCO-ve *Preporuke o odgoju i obrazovanju za međunarodno razumijevanje, suradnju i mir, poštovanje ljudskih prava i temeljnih sloboda* (1974) te *Međunarodnog sporazuma o građanskim i političkim pravima Ujedinjenih naroda* (1976).

Europa 2020 strateški je dokument Europske unije koji za cilj ima rast i zapošljavanje. To je desetogodišnji plan koji je započeo 2010. Postavljeno je pet glavnih ciljeva do 2020. godine, a to su poboljšanja u sljedećim područjima: zapošljavanje, istraživanje i razvoj, klimatske promjene, obrazovanje, socijalna uključenost i smanjenje siromaštva. Ovom Strategijom potiče se pametan rast. Pametan rast uključuje: unaprjeđenje učinkovitosti Europske unije u obrazovanju kroz poticanje građana na učenje i unaprjeđenje njihovih vještina, stvaranje novih proizvoda i usluga koji stvaraju rast i radna mjesta i pomažu prepoznavati društvene izazove, korištenje informacijskih i komunikacijskih tehnologija u digitalnom društvu. Ciljevi su povezani, ukoliko postoji bolji obrazovni sustav, utoliko je manje učenika koji neće završiti školu, učenici će se zapošljavati, a time će se smanjiti siromaštvo. Također se navodi i potreba veće prohodnosti djelatnika u visokom obrazovanju i studenata čime se jačaju i interkulturalne kompetencije te njihova implementacija u visokom obrazovanju (Europska komisija, 2010).

Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije (2014) u uvodnim stranicama navodi pravo na dostupnost osnovnoškolskoga obrazovanja svima, a posebice osobama izloženim marginalizaciji. Vizija na kojoj počiva Strategija jest demokratsko, tolerantno i inovativno društvo. Kao jedan od ciljeva navodi se prepoznavanje i poticanje razvoja sposobnosti i osobnih potencijala djece, mladih i odraslih od rane i predškolske dobi pa do visokoga obrazovanja. U poglavlju Rani i predškolski, osnovnoškolski i srednjoškolski odgoj i obrazovanje navodi se „promicanje jednakosti, socijalne kohezije i aktivnoga građanstva te osnaživanje kreativnosti i inovativnosti na svim razinama i u svim vrstama obrazovanja“ (MZOS, 2014, str. 41). Odgojno-obrazovni sustav trebao bi

razviti kod učenika osposobljenost za komunikaciju u multikulturnoj i mnogojezičnoj zajednici. Jedno od obilježja odgojno-obrazovnog sustava koji se želi postići je i jednake mogućnosti prema kojima svako dijete i mlada osoba u sustavu odgoja i obrazovanja može ostvariti svoj puni individualni potencijal „u skladu s Ustavom i zakonskim propisima, neovisno o spolu, rodu, nacionalnom ili socijalnom podrijetlu, spolnoj ili religijskoj orijentaciji, akademskim sposobnostima ili drugim osobinama“ (str. 43). Odgojem i obrazovanjem izričemo kakvo društvo i kakvoga čovjeka želimo, stoga je važno prepoznati i usuglasiti zajedničke društveno-kulturne vrijednosti i dugoročne odgojno-obrazovne ciljeve koji podupiru i usmjeravaju odgojno-obrazovno djelovanje, ističe se u Strategiji znanosti, odgoja i obrazovanja Republike Hrvatske. U Strategiji je vezano za rani i predškolski odgoj, osnovno i srednje obrazovanje razrađen 4. cilj – Podići kvalitetu rada i društvenoga ugleda učitelja, koji definira mjere za uspostavu i unapređenje sustava trajnoga cjeloživotnoga razvoja učiteljskih kompetencija. 5. cilj – Unaprijediti kvalitetu rukovođenja, odgojno-obrazovnih ustanova sadrži pak mjere za definiranje uloge, potrebnih kompetencija, osnove za institucionalizaciju obrazovanja te program i postupak licenciranja učitelja, nastavnika i ravnatelja. Kao odgojno-obrazovne vrijednosti između ostalih (znanje, odgovornost, visoka kvaliteta odgoja i obrazovanja za sve, obveznost općega obrazovanja, horizontalna i vertikalna prohodnost, znanstvena utemeljenost, samostalnost odgojno-obrazovne ustanove, pedagoški i školski pluralizam, europska dimenzija obrazovanja,) naglašavaju se: solidarnost, identitet, jednakost obrazovnih mogućnosti za sve, uključenost svih učenika u odgojno-obrazovni sustav, poštovanje ljudskih prava i prava djece, kompetentnost i profesionalna etika, demokratičnost, interkulturalizam, što svakako naglašava važnost i potrebu razvoja socijalnih kompetencija (Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, 2014).

Zakon o hrvatskom kvalifikacijskom okviru (HKO, 2013) je instrument uređenja sustava kvalifikacija u Republici Hrvatskoj. HKO osigurava jasnoću, prohodnost i kvalitetu kvalifikacija, kao i povezivanje razina kvalifikacija u Republici Hrvatskoj s razinama kvalifikacijskih okvira u drugim zemljama. Nadalje, HKO ima reformsku ulogu u sustavu obrazovanja i uključuje obrazovne programe temeljene na ishodima učenja i usklađene s potrebama tržišta rada, transparentne kriterije ocjenjivanja ishoda učenja, razvoj kriterija i procedura za vrednovanje i priznavanje ishoda neformalnoga i informalnoga učenja, osnaživanje i daljnji razvoj cjeloživotnoga učenja te osiguranje kvalitete stjecanja svih kvalifikacija. Neki od ciljevi HKO-a su: osiguravanje uvjeta za kvalitetno obrazovanje i učenje u skladu s potrebama gospodarskoga razvoja, socijalne uključenosti i ravnomjernoga razvoja, jačanje konkurentne prednosti hrvatskoga gospodarstva koja se temelji na ljudskim potencijalima, osiguranje uvjeta za jednaku dostupnost obrazovanju tijekom cijeloga života te jednostavnost prepoznavanja i priznavanja inozemnih kvalifikacija u Republici Hrvatskoj i hrvatskih kvalifikacija u inozemstvu (Mlinarević, Zrilić, 2015).

Nacionalni kurikuli usmjereni na učeničke kompetencije i postignuća predstavljaju jedan od glavnih smjerova kurikulske politike u europskim i drugim zemljama. Da bi

uspješno odgovorila izazovima razvoja društva znanja i svjetskoga tržišta, Europska unija odredila je osam temeljnih kompetencija za cjeloživotno obrazovanje. Obrazovna politika Republike Hrvatske prihvatila je iste temeljne kompetencije (MZOS, 2011), a to su: 1. komunikacija na materinskomu jeziku; 2. komunikacija na stranim jezicima; 3. matematička kompetencija i osnovne kompetencije u prirodoslovlju i tehnologiji; 4. digitalna kompetencija; 5. učiti kako učiti; 6. socijalna i građanska kompetencija; 7. inicijativnost i poduzetnost; 8. kulturna svijest i izražavanje (Commission of the European Communities, 2005). Promjenama u europskim okvirima i Republika Hrvatska usklađuje standarde obrazovanja s europskim i 2010. godine donosi Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje (MZOS, 2011). NOK daje opis ciljeva i očekivanih učeničkih postignuća za pojedina odgojno-obrazovna područja za razliku od dosadašnjih, usmjerenih na sadržaj, te opisi i ciljevi međupredmetnih tema koje pomažu školama da lakše povezuju nastavne predmete, racionaliziraju nastavu te je obogate izbornim i fakultativnim predmetima. Odgojno-obrazovne vrijednosti, ciljevi, kompetencije i načela određena ovim dokumentom omogućuju razumijevanje osnovnoga smjera razvoja nacionalnoga kurikula i pružaju temeljne odrednice za usklađivanje plana razvoja i organizacije rada odgojno-obrazovnih ustanova. Istodobno, uključuje i širi odgovornost za promjene na sve sudionike odgojno-obrazovnoga procesa (MZOS, 2011). Temeljne vrijednosti nacionalnoga kurikula odnose se na cjeloviti osobni razvoj učenika, na očuvanje i razvijanje nacionalne duhovne, materijalne te prirodne baštine Republike Hrvatske, na europski suživot i stvaranje društva znanja koje će omogućiti održivi razvoj (Mijatović, 2000). Stoga među temeljnim vrijednostima NOK-a, poput visoke kvalitete odgoja i obveznosti općega obrazovanja, uključenošću svih učenika u odgojno-obrazovni sustav i jednakost obrazovnih mogućnosti za sve, važnost se pridaje i vrijednosti poštivanja ljudskih prava i prava djece, demokratičnosti te interkulturalizmu kako bismo smanjili neravnopravnost i predrasude prema pripadnicima drugih kultura (MZOS, 2011).

Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje (MZOS, 2011) razvojni je dokument, te je kao takav, temelj i polazište za razradu i izradbu svih drugih dokumenata, razvojan u smislu otvorenosti promjenama i stalnom inoviranju u skladu s promjenama i razvojnim smjerovima u društvu i obrazovanju. Razvoj nacionalnoga kurikula usmjeren na učeničke kompetencije jedan je od glavnih smjerova kurikulske politike u europskim i drugim zemljama. Odgojem i obrazovanjem izričemo kakvo društvo i kakvog čovjeka želimo. U poglavlju II. *Odgojno-obrazovne vrijednosti i opći odgojno-obrazovni ciljevi* iznose zajedničke društveno-kulturne vrijednosti i dugoročni odgojno-obrazovne ciljevi koji podupiru i usmjeravaju odgojno-obrazovno djelovanje. Promicanje temeljnih vrijednosti odgojem i obrazovanjem ostvaruje se putem vrijednosti: dostojanstva ljudske osobe, slobode, pravednosti, domoljublja, društvene jednakosti, solidarnosti, dijaloga i tolerancije, rad, poštenje, mir, zdravlje, očuvanje prirode i čovjekova okoliša te ostale demokratske vrijednosti. Vrijednosti na kojima se temelji odgojno-obrazovni sustav

u Hrvatskoj valja sagledavati kao nove mogućnosti razvoja hrvatskoga nacionalnoga, kulturnoga i duhovnoga identiteta unutar složenih globalizacijskih procesa. Vrijednosti kojima Nacionalni okvirni kurikulum daje osobitu pozornost jesu: znanje, solidarnost, identitet te odgovornost.

Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (2017) u ciljevima i načelima odgoja i obrazovanja navodi razvijanje svijesti o nacionalnoj pripadnosti, očuvanju kulturne baštine i nacionalnoga identiteta (članak 4, paragraf 2), odgajati i obrazovati učenike u skladu s općim kulturnim i civilizacijskim vrijednostima te ih osposobiti za život u multikulturalnom svijetu, za poštivanje različitosti i toleranciju (članak 4, paragraf 3). Nadalje, škola može organizirati i izvoditi međunarodni program na stranom jeziku. Za učenike koji započinju odnosno nastavljaju obrazovanje u Republici Hrvatskoj može se organizirati dopunska nastava radi što učinkovitije integracije. U članku 65, paragraf 1 učenici s teškoćama definiraju se i kao učenici s teškoćama uvjetovanim odgojnim, socijalnim, ekonomskim, kulturnim i jezičnim čimbenicima. Stoga zahtijevaju poseban pristup i brigu. Ako se u školi nastava izvodi po nastavnom planu i programu jezika i kulture za pripadnike nacionalnih manjina, učenik se posebno ocjenjuje. Zakon naglašava da su u državnom proračunu osigurana sredstva za sufinanciranje obrazovanja učenika na jeziku i pismu nacionalne manjine.

Rezultati analize hrvatskih studijskih programa za školskoga učitelja

Komparativna analiza hrvatskih studijskih programa za školskoga učitelja u odnosu na sadržaje koji iskazuju interkulturalne sadržaje

U studijskom programu u Osijeku posebnosti slavonskoga kraja vidljive su u kolegijima Psihologija dječje igre te Zavičajni idiom koji se bave međugeneracijskim posredovanjem kulture, igrom u različitim kulturama te igrovnom baštinom djece u Slavoniji, slavonskim dijalektom i mjesnim govorom. U zagrebačkom studijskom programu postoji kolegij Dijalektologija hrvatskog jezika koji se bavi pitanjima kajkavskoga narječja. Još jedna osobitost zagrebačkoga studijskog programa je kolegij Osnove bajaškoga rumunjskoga za učitelje i odgojitelje putem kojeg se studenti upoznaju s jezičnom raznolikošću romske nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj te ovladavaju osnovama bajaškoga rumunjskoga jezika (jezika romske nacionalne manjine).

U studijskom programu u Splitu uči se o pravima djece, njihovoj zaštiti od svake vrste nasilja, međunarodnim dokumentima o pravima djeteta te o toleranciji u društvu i odgoju kroz kolegij Dijete i društvo. Uvod u građanski odgoj uvodi studente u pitanja civilnoga društva, političke kulture, aktivnoga građanstva te osmišljavanje suvremenih nastavnih programa utemeljenih na načelima demokracije, poštivanja ljudskih prava i sloboda te aktivnoga građanstva. Kolegij Etika i ljudska prava u Zadru sličan je kolegiju Dijete i društvo i Uvod u građanski odgoj u Splitu jer propituje ista pitanja o ljudskim i dječjim pravima i temeljnim slobodama, ljudskom dostojanstvu, socijalnoj pravdi, pojmu tolerancije, poznavanju drugih i poštivanju različitosti te odgoju za demokratske

vrijednosti. Kolegij Etika učiteljskog poziva (Osijek, Pula) također se bavi poštivanjem prava djeteta (nediskriminativnost, povjerljivost, tajnost), ali i poštivanjem obitelji, zastupanjem struke i čuvanjem ugleda učiteljske profesije. U Zagrebu se navode tri kolegija (Odgoj za dobrotu, Odgoj za razvoj, Odgoj za vrijednosti) koji se također bave etičkim pitanjima, te pitanjima potrebitih, voloniranja, ljudskih vrijednosti, prava čovjeka i djeteta, dominantnih vrednota u odgoju i obrazovanju. Pitanjima etike u riječkom studijskom programu bavi se Filozofija odgoja.

Split, Rijeka i Pula navode kolegij Sociologija odnosno Sociologija obrazovanja koji proučavaju kulturu i društvo (koncept kulture, kulturalne različitosti i etnocentrizam, socijalizacija, socijalne uloge, identitet), svijet u promjeni (tipovi društva, društvene promjene, moderni svijet, globalizacija) te društvenu interakciju i svakodnevni život (komunikacija, socijalna pravila interakcije, interakcija u vremenu i prostoru).

Zadarski kolegij Odgoj u obitelji koji se bavi definiranjem roditeljstva i uloge roditelja kroz povijest, motivacijom za roditeljstvo, vrstama obitelji, razvodom braka i prilagodbom djeteta, važnošću obitelji u zadovoljenju djetetovih primarnih emocionalnih potreba, sukladan je osječkom kolegiju Roditeljstvo koji proučava vrijednosni sustav roditelja (stavovi, uvjerenja o djetetu, djetinjstvu, odnosima među spolovima, roditeljskoj ulozi, vrijednosti i učinkovitosti odgojnih postupaka), metode za negubitničko rješavanje problema te moć jezika prihvaćanja.

Zagreb i Zadar nude kolegije koji se bave: upoznavanjem hrvatske emigrantske književnosti, značajem europskih sveučilišta za razvoj hrvatske kulture i književnosti, utjecajem europskih književnosti na hrvatsku književnost te prinosom Hrvata europskoj kulturi i književnosti kroz kolegije Pregled hrvatske književnosti (Zagreb) te Pregled pisaca i djela iz dječje književnosti, Hrvatska književnost u europskom kontekstu i Hrvatska književnost u dijaspori (Zadar).

Pula i Osijek navode Stručnu praksu kao kolegij u kojem se obrađuju sadržaji poput kulturne i javne djelatnosti, upravljanja školom, rada stručnih i drugih tijela škole i radnih obveza učitelja te upoznavanje sa zakonima, pravilnicima i propisima koji reguliraju djelatnost osnovne škole (Zakon o osnovnom školstvu, pravilnici, Kalendar rada za tekuću školsku godinu i sl.).

Pula navodi kolegije koji se bave vrijednostima hrvatske i svjetske glazbe (Glazbena kultura), glazbom i plesovima pojedinih hrvatskih regija (Hrvatska narodna glazba). Istim sadržajima bave se riječki kolegiji Glazbena kultura i Folklorna glazba.

Pri analizi sadržaja uočeni su isti nazivi kolegija u studijskim programima, no sadržajno jedni navode interkulturalne teme, dok drugi ne. Primjerice Didaktika je obvezni kolegij u svim analiziranim studijskim programima, no samo Rijeka, Pula i Osijek u sklopu kolegija Didaktika navode interkulturalne sadržaje poput timskoga rada, kulture škole te verbalne i neverbalne odgojno-obrazovne komunikacije.

Zajednička karakteristika analiziranih hrvatskih studijskih programa za školskoga učitelja su sadržaji vezani za hrvatsku povijest i kulturu unutar kojih se zagovara poznavanje nacionalne povijesti, kulture i običaja kako bi se moglo poštovati i učiti

o drugim kulturama. Učenje o drugim kulturama i njihovim običajima vidljivo je u kolegijima o anglosaksonskoj kulturi, odnosno kroz učenje stranih jezika usvajaju se i važne postavke kulture, civilizacije i običaja (talijanski, njemački, ruski, francuski, engleski jezik).

Specifični sadržaji pojedinoga hrvatskog studijskog programa koji iskazuje interkulturalne elemente

Iz svakog studijskoga programa za školskoga učitelja na šest fakulteta u Republici Hrvatskoj izdvojeni su specifični sadržaji za pojedini studijski program koji ga čine posebnim s interkulturalnoga motrišta.

Tablica 1.

Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti u Osijeku ima 10 obveznih i 12 izbornih kolegija koji su usmjereni na interkulturalne sadržaje (Tablica 1). U kolegiju Medijska kultura studenti uče razlikovati osobni stav od činjenica kroz upoznavanje s odgojnom ulogom filma, povijesti filma te odgojne i obrazovne mogućnosti televizije i interaktivnosti nastave. Kolegij Teorija kurikuluma bavi se permanentnim razvijanjem kurikula kao odgovora na nove tendencije u svijetu rada i kulturi (komparativna analiza globalne i nacionalne razine). U kolegiju Alternativne škole studenti upoznaju glavne elemente svake pojedine alternativne koncepcije (idejni začetnik, pogled na dijete, osnovna obilježja) te uspoređuju različite svjetske obrazovne sustave. Kolegij Suvremene nastavne strategije uči kako kritički promišljati, oblikovati svoje mišljenje te uvažavati tuđa bez nužnoga slaganja. Kolegij Religije svijeta bavi se pitanjima religioznosti te ekumenskim dijalogom. Kroz kolegij Nenasilna komunikacija studenti usvajaju vještine nenasilne komunikacije: aktivno slušanje, postavljanje otvorenih pitanja, JA govor, primanje i davanje povratnih informacija, prepoznaju društvene sukobe, načine njihova manifestiranja te uzroka i načina rješavanja. Sadržaji koji se prožimaju u kolegiju Kreativnost u nastavi su: društveni aspekt kreativnosti, uloga kreativnosti u razvoju društva, uloga kreativnosti u nastajanju i nestajanju civilizacija, kreativnost i budućnost društva te kreativnost u umjetnosti, znanosti i tehnologiji. Analizom osječškoga studijskog programa uviđaju se sadržaji koje se bave interpersonalnom kompetencijom te komunikacijskim vještinama.

Tablica 2.

Učiteljski studij Filozofskog fakulteta u Splitu ima 7 obveznih i 17 izbornih kolegija koji se sadržajno bave interkulturalnim pitanjima (Tablica 2). Kolegij Obrazovanje za održivi razvoj u primarnom obrazovanju promovira odgoj i obrazovanje za okoliš u hrvatskim osnovnim školama te potiče razvoj ekološki osviještenoga učenika. Psihologija motivacije i socijalizacija u razredu razmatra praktične implikacije psihologijskih teorija motivacije za rad s učenicima. Studenti usvajaju vještine učinkovite komunikacije: aktivno slušanje, izražavanje cjelovitih poruka, davanje povratne informacije. Pravo

u svakodnevici bavi se međunarodnim i nacionalnim propisima kojima je regulirana zaštita djece, najčešćim oblicima povreda prava djece, kompetencijama učitelja u prepoznavanju povreda, zaštiti i promicanju prava djece. U splitskom studijskom programu uočavaju se sadržaji vezani za razvijanje pedagoških i komunikacijskih vještina.

Tablica 3.

Odjel za izobrazbu učitelja i odgojitelja u Zadru ima 9 obveznih i 7 izbornih kolegija s interkulturalnim sadržajem (Tablica 3). Filozofija odgoja bavi se pitanjem moralnoga razvoja i razvoja moralne svijesti, slobode i autoriteta u odgoju te problemima suvremenoga svijeta i odnosa odgoja prema pitanjima: nasilja, ljudskih prava, poštivanja života, diskriminaciji, solidarnosti, toleranciji, spolnosti. Edukacijska psihologija osobitu pozornost poklanja upravljanju razredom i uspostavljanju discipline te suradnji s roditeljima. Rad s darovitom djecom i djecom s posebnim potrebama i prilagođavanje programa također su teme ovoga kolegija. Kolegij Kultura duha definira uzajamnu povezanost religije i kulture (kulta i kulture) te odgovaraju na suvremena etička i socijalna pitanja. U zadarskom studijskom programu naglašen je razvoj socijalnih kompetencija.

Tablica 4.

Učiteljski fakultet u Rijeci ima ukupno 13 kolegija, 9 obveznih i 4 izborna kolegija koji se bave interkulturalnim sadržajima (Tablica 4). Didaktička dokimologija primjenjuje socijalne vještine za uspostavljanje pozitivne interakcije s učenicima u procesu ocjenjivanja. Dramsko i scensko stvaralaštvo upoznaje studente s reprezentativnim ostvarenjima domaće i strane dramske/kazališne umjetnosti. U riječkom studijskom programu vidljiv je razvoj socijalnih kompetencija.

Tablica 5.

Učiteljski fakultet u Zagrebu ima najveći broj kolegija (31) koji su usmjereni na interkulturalne sadržaje. Od toga 9 je obveznih, a 22 izborna kolegija (Tablica 5). Psihologija učenja i poučavanja proučava spolne razlike važne za školski uspjeh i prilagodbu u školi; smanjenje spolne diskriminacije u razredu i suočavanje sa stresom. Školska pedagogija bavi se pitanjima poput: škola kao socijalni sustav, organizacijska struktura škole, uloga i funkcije razrednika, suradnja škole i roditelja, organizacija roditeljskih sastanaka. Kolegij Školski sustavi proučava obrazovne sustave u zemljama Europske unije te komparira obrazovni sustav Republike Hrvatske s obrazovnim sustavima drugih europskih zemalja. Bavi se i sustavom obrazovanja učitelja; inicijalno obrazovanje, uvođenje u profesiju, trajno profesionalno usavršavanje. Dječji folklorni plesovi i igre s pjevanjem služe za upoznavanje s bogatstvom hrvatske tradicije u dječjem folklornom stvaralaštvu. Europski koncepti višejezičnosti u odgoju i obrazovanju proučava višejezičnost u obrazovnim dokumentima Vijeća Europe - višejezičnost u domaćim odgojno-obrazovnim institucijama, povezanost višejezične i međukulturne

kompetencije. Psihologija volontiranja izdvaja ekstrinzične i intrinzične motive za volonterski angažman. Razvojna psihologija proučava okolinske utjecaje u ranom djetinjstvu (obitelj, roditeljstvo), emocionalni i socijalni razvoj u srednjem djetinjstvu, kognitivni razvoj te dječja prava. Kreativne nastavne aktivnosti na engleskom jeziku razvijaju pozitivne stavove prema usvajanju drugih jezika; svijest o neodvojivosti jezika i pripadnih kultura; sposobnost prenošenja na djecu spremnosti na uvažavanje različitosti i međukulturalnu komunikaciju. Svjetska dječja književnost upoznaje studente sa značajnim svjetskim predstavnicima modernoga romana. Dječja književnost na engleskom jeziku daje usporedbu glavnih značajki hrvatske i engleske dječje književnosti. Metodika engleskog jezika bavi se kulturom u ranom učenju, stereotipima, kulturološkim sličnostima i razlikama. Kolegij Višejezičnost i jezična politika u Europi proučava jezičnu i kulturnu raznolikost u Europskoj uniji te koncept „lingua franca” nasuprot konceptu višejezičnosti. U zagrebačkom studijskom programu razvijaju se organizacijske, socijalne i pedagoške komepetencije.

Tablica 6.

Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti u Puli ima ukupno 22 kolegija, obveznih (20) i izborna (2) kolegija usmjerena na interkulturalne sadržaje (Tablica 6). U pulskom studijskom programu izdvojen je kolegij Kulturna antropologija koji se bavi pojmom kulture u antropologiji odnosno istraživanjem kulturnih i društvenih sličnosti i različitosti u vremenu i prostoru. Odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo uvodi studente u pitanja ljudskih prava, razvoja međunarodnih smjernica i programa u obrazovanju za ljudska prava te traženje rješenja. Pulski studijski program naglašava demokratsko obrazovanje i europske vrijednosti.

Rasprava

Proces globalizacije i razvoj društva temeljen na znanju stvaraju nove potrebe na razini cjelokupnoga društvenoga života pa tako i na području obrazovanja. Obrazovanje dobiva važnost jer ima zadatak osposobiti pojedinca za život i rad u novim uvjetima, za što su potrebne i nove kompetencije (inovativnost, kreativnost, informatička pismenost, timski rad, rješavanje problema, poduzetništvo, stalno stjecanje novih znanja, prilagođavanje promjenama i dr.). One se teško mogu ostvariti kroz tradicionalni odgojno-obrazovni sustav temeljen na nastavnom planu i programu. Dominantan trend odgoja i obrazovanja u Europi i šire je kurikulski pristup koji se temelji na razvoju kompetencija definiranih u europskom kompetencijskom okviru.

Analiza navedenih dokumenata (*Europa 2020* (2010), *Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije* (2014), *Zakon o hrvatskom kvalifikacijskom okviru* (2013), *Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje* (2011), *Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi* (2017)) govori kako su europske vrijednosti prenesene na važeće dokumente Republike Hrvatske. *Zakon o odgoju*

i obrazovanju (2017) jasno navodi kako se temelji na interkulturalnim vrijednostima te kako u hrvatskom obrazovnom sustavu ima mjesta za druge i drugačije, posebice nacionalne manjine za koje je omogućeno obrazovanje na vlastitom jeziku i pismu. Navedeni dokumenti uvažavaju interkulturalne sadržaje u odgoju i obrazovanju, osiguravanje uvjete za jednaku dostupnost obrazovanju tijekom cijeloga života na deklarativnoj razini. Stoga se u radu pristupa drugome zadatku, sadržajnoj analizi studijskih programa.

Analiza sadržaja integriranih sveučilišnih preddiplomskih i diplomskih studija za školskoga učitelja u Osijeku, Zagrebu, Splitu, Rijeci, Zadru i Puli pokazuje da svi analizirani studijski programi imaju kolegije koji iskazuju interkulturalne elemente i koji omogućavaju studentima, budućim učiteljima, stjecanje interkulturalnih kompetencija za rad u osnovnim školama, a broj kolegija i vrsta sadržaja razlikuju se od fakulteta do fakulteta. U obveznim kolegijima koji promiču interkulturalne sadržaje ističe se Pula (20 kolegija), zatim Osijek (10). Najveći broj izbornih kolegija ima Zagreb (22), zatim Split (17). Ako se pogleda ukupan broj kolegija, Zagreb je na prvom mjestu s 31 kolegijem, zatim Split s 24, na trećem mjestu su Osijek i Pula koji imaju podjednak broj kolegija (22). Najmanji broj kolegija s interkulturalnim sadržajima imaju Zadar (16) i Rijeka (13). Svih šest fakulteta ima kolegij Pedagogija (Opća pedagogija) koji se bavi socijalizacijom, akulturacijom, odgojem, osobinama nastavnika, odgojno-obrazovnom komunikacijom. Svi navedeni fakulteti imaju kolegije koji se sadržajno bave odgojno-obrazovnim radom s djecom odnosno učenicima s posebnim odgojno-obrazovnim potrebama. To je vidljivo u obveznim kolegijima Pedagogija djece s posebnim potrebama (Osijek, Split), Djeca s teškoćama u razvoju (Zadar), Inkluzivni odgoj i obrazovanje (Rijeka), Inkluzivna pedagogija (Zagreb), Odgoj djece s posebnim potrebama, Učenici s poremećajima u ponašanju, Rad s darovitim učenicima (Pula). Može se iščitati kako Pula ima najviše obveznih kolegija koji se sadržajno bave nestereotipnim mišljenjem, prihvaćanjem drugih i drugačijih te integracijom i inkluzijom djece s posebnim potrebama. Od izbornih kolegija navode se samo dva Djeca sa specifičnim teškoćama u učenju i Integrativna pedagogija na Odjelu za izobrazbu učitelja i odgojitelja u Zadru.

Kolegij koji izravno razvija interkulturalne kompetencije kod studenata jest Interkulturalna pedagogija. Analizom sadržaja utvrđeno je da fakultet u Osijeku ima kolegij Interkulturalizam u odgoju i obrazovanju, Split Interkulturalno glazbeno obrazovanje, Zagreb Osnove interkulturalne komunikacije, Interkulturalno učenje u nastavi njemačkog jezika, Multikulturalnost i europski identitet, Interkulturalno učenje i književnost njemačkog govornog područja. Svi navedeni kolegiji dio su izbornih kolegija. Zadar i Rijeka ne navode takav kolegij u studijskom programu, dok je Pula jedini fakultet na kojem je Interkulturalno obrazovanje obvezni kolegij. Prethodno analizirana zakonska legislativa upućuje na važnost razvoja interkulturalnih kompetencija učitelja, no sami studijski programi u primarnom obrazovanju učitelja to ne podržavaju. Ne umanjuje se važnost interkulturalnih sadržaja stavljajući ih u izborne kolegije, no pitanje je izvode li se ti izborni kolegiji.

Zaključak

Škola kao socijalna zajednica uvažava različitost kao vrijednost, interkulturalizam se potiče odgojem i obrazovanjem, a krucijalna je uloga učitelja u stvaranju pozitivne kulture škole kroz izravan rad s učenicima u razredu.

Hrvatski fakulteti koji obrazuju buduće učitelje promiču interkulturalne sadržaje u kolegijima svojih studijskih programa i potiču osjetljivost i osnaživanje interkulturalnih kompetencija svojih studenata - budućih učitelja neophodnih za kreiranje razredne i školske kulture u interakciji s učenicima, roditeljima i širom zajednicom. U analiziranim važećim zakonskim dokumentima deklarativno su razvidni zahtjevi i načini provedbe interkulturalnoga odgoja i obrazovanja u poticajnoj kulturi ustanove, a rezultati analize studijskih programa pokazuju različit stupanj bavljenja interkulturalnim sadržajima. Zakon o odgoju i obrazovanju i Nacionalni okvirni kurikulum naglašavaju važnost interkulturalnih kompetencija, demokratičnosti, osiguravanje uvjeta te uključivanje sve djece u školski sustav kao i omogućavanje školovanja manjinama. Europske vrijednosti prenose se na zakonske dokumente Republike Hrvatske i uvažava se interkulturalizam u odgoju i obrazovanju.

Analiza integriranih preddiplomskih i diplomskih petogodišnjih sveučilišnih studijskih programa za školskoga učitelja u Osijeku, Splitu, Zadru, Rijeci, Zagrebu i Puli pokazuje da svi studijski programi imaju kolegije koji promiču interkulturalne sadržaje, no različito su zastupljeni, i više se odnose na teorijska usvajanja znanja, ali je razvidan i razvoj sposobnosti, vještina i stavova za kulturalnu osjetljivost u odgojno-obrazovnom radu u kulturi škole/razreda. Studijski programi su originalni jer su usklađeni sa zavičajnošću, usmjereni različitostima te mogu biti poticaj za obogaćivanje i usklađivanje sličnih sadržaja i u drugim studijskim programima za učitelje na području Republike Hrvatske što je najvidljivije u zagrebačkom studijskom programu koji promiče odgoj za vrijednosti i empatiju. Interkulturalne kompetencije koje se ističu u svim analiziranim studijskim programima jesu verbalna i neverbalna komunikacijska kompetencija, dobro poznavanje svoje i drugih kultura (od povijesti, preko književnosti do glazbene kulture), interaktivni odnos s drugačijim od sebe (posebice djecom s posebnim potrebama), kontinuirano nadograđivanje saznanja o sebi (kroz cjeloživotno učenje) te tolerantnost i nestereotipno mišljenje, a prema kriterijima Hrvatića (2009).

Rezultati rada na dokumentaciji odnose se na sadržaje koji su napisani i dostupni u analiziranim studijskim programima za školskoga učitelja hrvatskih fakulteta, no praktična i stvarna primjena tih sadržaja u nastavi originalna je i posebna jer je svaki profesor autonoman i kreativan u svom kolegiju te može više ili manje uključiti interkulturalne sadržaje u svoju nastavu neovisno o sadržajima napisanim u studijskom programu. Analizirani studijski programi u skladu su sa zahtjevima promjena 21. stoljeća, globalizacijski tijekova, standardizacije obrazovanja, znanstvenih dostignuća i na tragu kurikulne reforme. U cilju unaprjeđenja kvalitete sadašnjih studijskih programa za buduće učitelje, analiza dokumenata u ovome radu poticaj je za nova istraživanja ishoda učenja u studijskim programima, ispitivanje stavova studenata - budućih učitelja, sadašnjih učitelja te komparacija s praksom susjednih zemalja i svijeta.